

ve Hanbelîler'e göre hayvan da sütre edinelebilir. Namaz kılan kişinin sütre olmaya elverişli dik bir nesne bulamaması halinde toprak üzerine çizgi çekmesi Şâfîî ve Hanbelîler'le müteahhir Hanefî fakihlerine göre câizdir. Hatta bu gruptaki bazı âlimler seccadenin de sütre görevi yapacağı kanaatindedir. Mâlikîler'e ve ilk dönem Hanefî fakihlerine göre çizgi çekmek sütre yerine geçmez.

Hadislerde namaz kılanın önünden geçmenin büyük günah olduğu ifade edilmiştir (meselâ bk. Buhârî, "Şalât", 101). Konuya ilişkin delilleri değerlendiren fakihler namaz kılan kişiyle sütresi arasında geçmenin günah olduğu, ancak sütrein ilerisinden geçmekte sakınca bulunmadığı hususunda ittifak etmiştir. Fakihlerin çoğunluğuna göre sütre edinmeden namaz kılan kişinin önünden geçmek de günahdır. Bu konuda yakınlık sınırı genellikle secde mahalli olarak belirtilmiştir. Ancak namaz kılanın önünden geçen kişinin ve namaz kılanın bu konuda kusurlu olup olmadığı dik-kate alınıp değişik durumlara ilişkin görüşler ortaya konmuştur. Her durumda, namaz kılanla sütresi arasında geçilmesi sebebiyle namazın bozulmayacağına hükmedilmiştir. Ön saftaki boşluğu doldurmak isteyen kimsenin namaz kılanın önünden geçebileceği bildirilmiştir. Öte yandan fakihler, namaz kılan kişinin kendisiyle sütresi arasında geçmeye yeltenen insan veya hayvanı engelleyebileceği, fakat bunun zorunlu olmadığı hususunda görüş birliği içindedir. Hanefîler, engelleme yönüne gidilmemesinin daha iyi olacağını ve bu konudaki uyarının sadece "sübhânellah" demekle veya el, göz ya da başla işaret etme şeklinde olabileceğini belirtmiştir. Kâbe genellikle çok kalabalık olduğu için burada sütre hükümlerinin uygulanmayacağı hususunda da görüş birliği vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "str" md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, "str" md.; Dârimî, "Şalât", 128; Müslim, "Şalât", 269; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 37, 39; Nesâî, "Kıble", 7; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 113, 114; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfi fî fîkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Beyrut 1407/1987, s. 45; Kâsânî, *Bedâ'î*, I, 217-218; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1405/1985, II, 37-45; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, III, 246-251; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), I, 287-290; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga* (nşr. Seyyid Sâbik), Kahire, ts. (Dârü'l-kütübü'l-hadîse), s. 417-418; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 636; A. J. Wensinck, "Sutra", *Elʿ* (İng.), IX, 902-903; "Sütretü'l-muşallî", *Mu.F.*, XXIV, 177-188; Hamdi Döndüren, "Sütre", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 1849-1850.

HASAN GÜLEÇ

SÜTUN (ستون)

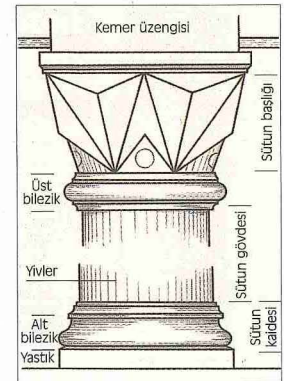
Mimaride yaygın biçimde kullanılan destek türlerinden biri.

Farsça olan *sütûn* kelimesinin Arapça'sı *amûddur*. Mimarlık tarihinin en eski ve yaygın unsurlarından birini oluşturan sütun hemen her kültür çevresinde kullanılmış ve zengin çeşitleriyle üslûp belirleyici bir rol oynamıştır. Tarih öncesi çağlarda korunma ve barınma ihtiyacının çadır şeklinde somutlaşması örtücü malzemenin bir orta direğe dayandırılmasını zorunlu hale getirmişti. Kulûbe yapan insan da dal, çalı, saz, çamur veya deri gibi örtü unsurlarını taşıyacak bir desteğe ihtiyaç duyduğundan inşaat teknolojisinin ilk buluşu ahşap direk ve dikmeler olmuştur. En eski yerleşme alanlarında toprak içinde rastlanan kömürleşmiş ahşap direk ve dikme kalıntıları, barınak yapımında kullanılan ilk prototip sütunların arkeolojik verileridir. Mimarî en kısa tanımıyla "bir yerin üstünü örterek mekân elde etmek"tir. Buna göre örtünün duvarlarla ve başka serbest desteklerle taşınması gerekmektedir. Duvarın sınırlayıcı ve taşıyıcı işlevi küçük ölçekli hacimler için yeterli olurken alan büyüdükçe iç mekânda serbest destekler devreye girer. Böyle bir uygulamada tavanı tutacak en az bir veya daha fazla desteğe ihtiyaç duyulur. Büyük hacimlerde ise mekânı fazla parçalamadan ve kullanım alanını engellemeden örtüyü üzerine oturtacak sütun dizilerine başvurulmakta, böylece yapının planı belirlenmektedir. Özellikle Mısır, Grek, Roma, İran uygarlıkları ile Ortaçağ Avrupası'nda en sevilen mimarî destek unsuru sütun olması, tek parça veya kasnaklarla birbirine eklenen tamburlar halinde taştan yapılarak mâbed ve saraylarda kullanılmıştır. Bu arada genelde başlıkları, nâdiren gövdeleri çeşitli üslûplarda kabartmalarla süslenerek, bazan da Grek heykel-sütunları gibi heykel şeklinde yapılarak işlevsel görevinin yanında dekoratif açıdan da değerlendirilmiştir.

VII. yüzyılda başlayarak gittikçe gelişen ve büyük hacimli yapı tiplerinin her türünü deneyen İslâm mimarisi, sütun tiplerini ortaya koyarken farklı dönem ve bölge üslûplarına hızla uyum sağlamış, zaman içinde mimarinin diğer unsurlarında olduğu gibi destek sisteminde de kararlı bir yol tutmuştur. Erken İslâm mimarisinde gerek devşirme gövde ve başlıkların yeni binalarda kullanımı sebebiyle, gerekse İslâm anlayışına uygun biçimler henüz belir-

ginlik kazanmadığı için figürsüz olmak şartıyla her türden sütun örneği kullanılmıştır. Kubbetü's-sahre (691) ile Emeviyye (714) ve Kayrevan (836) camilerinde devşirme silindirik taş sütunlar üstünde yer alan küçük volütlü ve akantuslu kompozit başlıkların bazıları doğrudan Geç Antikçağ ve Bizans yapılarından devşirilmiş, bazıları ise onların etkisi altında sonradan yapılmıştır. Kurtuba Ulucamii'nde (VIII. yüzyıl) Roma devşirmesi ve Vizigot etkisi taşıyan başlıklar kullanılırken Elhamra Sarayı'ndaki XIV. yüzyıla ait Aslanlı Avlu'nun revak sütunlarında narin çift sütun uygulamalarının yanı sıra başlıklara da Arapça yazı kartuşlarının yerleştirilmiş olduğu görülür. Diyarbakır Ulucamii'nin eski dönemlerine ait kısımlarında (XII. yüzyıl), özellikle avlunun batı cephesindeki iki katlı revaklarında kullanılan Roma yapılarından devşirilmiş sütunlar en mükemmel şekilde özümsemiş örneklerdir.

Abbâsî kültür çevresindeki Mezopotamya, İran ve Asya'nın batı kesimlerinde yürütülen sütun uygulamaları tuğla örgü üzerine stuko sıva işçiliğiyle daha özgün denemelere fırsat tanımıştır. Destek gövdesi üzerine kalıp veya oyma tekniğiyle işlenen desenlerde Sâmerâ ve Sâsânî örnekleri kadar Orta Asya etkileri de hissedilmektedir. Bu tarz, X. yüzyıla doğru Mısır'da Kahire Ezher Camii'nde (972) silindirik düz gövde üzerine korint ve kompozit başlıklarla devam ederken ortaya çift hatta üçlü sütun düzenleri de koymuştur. Emevî ve Abbâsî sütunlarında ana karakter olarak görünen başlık kıvrımlarında küçülme ve dantela inceliğindeki işçilik İran ve Orta Asya'da çini kaplamalara imkân vermiştir. Anadolu'da sütun bölgesel mimarlık geleneklerinin yanında Mısır, Suriye ve Asya mimarilerinden, özellikle Orta Asya'nın ahşap direklerinden etkilenmiştir. Bu çeşitlilik farklı yapı tipleri ve malzeme türlerine göre oluşmuşsa da Selçuklular'dan Osmanlılar'a kadar uzanan asıl gelişmeyi

Sütun

sütunun prizmatik ve mukarnaslı başlıklarla bütünleşmesi ortaya çıkarmıştır. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerinden kalan sütunlar iki farklı geleneğin ürünüdür. Daha çok Asya geleneğine bağlanan ahşap sütunlar ahşap çatılı camilerde kullanılan unsurlardır ve yine ahşap bloklardan oyulan başlıkları tavan örtüsüyle uyumlu kalem işi bezeklidir. İkinci tür doğrudan taş mimari geleneğinin bir ürünüdür ve gövdesi silindirik, dikey yivli, burmalı (sarmal yivli), başlığı mukarnaslı ve kaidesi kum saati benzeri boğumlu formlardan oluşan örnekleri kapsar; başlıkta akantuslara sıkça başvurulmuştur.

Bursa, Edirne ve Balkan şehirlerinde hızla yayılan Erken Osmanlı mimarisi için bir yandan hazır kaynak devşirme malzeme kullanılırken bir yandan da başlıklarla mukarnas ve prizmatik formun ilk örnekleri verilir. İznik Yeşilcamii'nde (1392) içi yoğun bitkisel formlarla dolgu iri mukarnas denemesinden sonra İstanbul, Aksaray Murad Paşa Camii'nde (876/1471-72) devşirme granit silindirik gövde üzerine madenî bileziklerle prizmatik ve mukarnaslı başlıklar oturtulmuştur. Klasik mimarinin başlangıcı sayılan İstanbul Beyazıt Camii'nde (1505) kırmızı porfir, serpantin, Mısır ve Kestanbolu graniti gövdelere üstte mukarnaslı mermer başlıklar, altta daire profilli kaideler eklenmiş, altta ve üstte madenî bilezikler bütünlüğü sağlamıştır. Ayrıca taçkapa, mihrap ve mihrâbiye kenarlarını yuvarlatan sütunçeler, mimarinin ayrılmaz parçası olarak Osmanlı döneminin sonuna kadar uygulanmıştır. Osmanlı sütununun da kemer üzengisinden zemin döşemesine kadar birbiri üstüne bindirilerek sıralanan parçalar, klasik devir mimarisinde unsurları tamamlanmış bir bütün halinde mimariye katılır. Kemer üzengisinin başlığa oturduğu koddan yatay güçleri dengeleyip

sütunu sabitlemek üzere bir demir gergi yer alır. Kemer üzengisiyle bunun oturduğu başlığın dörtgen üst yüzeyi genellikle, düşey yerleştirilen dövmeye demirden bir çubukla birbirine içten bağlanmıştır. Bu önlemden başka üzenginin alt sınırı ile başlığın üst sınırını çepeçevre kuşatan dörtgen bir madenî çerçeve sütunun düşey yük karşısındaki statikliğini güvenceye alan ikinci önlemdir. Başlıklar gülçe, çarkıfelek ve bulut motifleriyle bezenmiş, zaman zaman üzerlerinde küçük ölçüde yazı kartuşlarına yer verilmiştir. Ancak genel olarak prizmatik baklavali kırılmalar ve mukarnas düzenlemeleri dönem ve üslup farklılıklarını dışa vuracak şekilde gelenekselleştirmiştir. Öyle ki sadece bu unsuru inceleyerek bir tarihlendirme yapmak mümkündür.

Osmanlı mimarlarının malzeme seçiminde tercih ettikleri taş cinsleri, büyük camilerde yakın çevrenin harap yapılarından derlenen gövdeler yanında çeşitli renklerde Mısır granitleriyle Marmara mermeridir. Yeterli yüksekliğe ulaşamayan gövdelerin ekleme yapılarak uzatılması gibi zaman içinde çatlayan tek parça gövdeler için de yine aynı yöntem uygulanarak bilezik / kasnakla bağlama yoluna gidilmiştir. Sütunların serbest taşıyıcı olarak en yüksek tutulduğu örnekler XVI. yüzyılın ortalarına aittir ve 10,78 m. ile Süleymaniye, 9,10 m. ile Edirnekapi Mihrimah ve 5,57 m. ile Şehzade camilerinin iç mekânlarında bulunmaktadır; avlu revak sütunlarındaki ortalama yükseklik ise 4-6 m. arasında değişmektedir. Bunların ve diğer selâtin camilerinin mahfil, giriş revakı ve ikinci kat galerilerindeki sütunları fazla yük taşımayan zarif taş direkler halindedir.

Osmanlı mimarisinin klasik sonrası uygulamalarında tavanın ana destekleri köşe pâyeleri halinde duvarlara gömülmüş olduğundan üst örtüyü destekleyecek ser-

best yardımcı taşıyıcılar ortadan kalkmıştır. Sadece dinî yapılarda değil saray, konak, kasır, köşk ve büyük resmî binaların daha çok girişlerinde taşıyıcı işlevinden ziyade dekoratif yönüyle değerlendirilerek Avrupa üsluplarının çeşitli başlıklarıyla süslenmiş bir unsura dönüştürülen sütun, karma bir üslubu yaşadıkdan sonra neoklasik mimariye tekrar yerini almış ve klasik Osmanlı formlarını tekrarlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1997; Berin Alper, *İstanbul'daki Mimar Sinan Camilerinde Sütunlar* (doğentlik çalışması, 1998); Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapa: 1300-1500*, Ankara 2001, tür.yer.; Şükrü Sönmezler, *İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekân ile Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasındaki Boyut İlişkisi* (doktora tezi, 2002), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; G. Marçais, "Amūd", *El²* (İng.), I, 457-459; Wolfram Kleiss, "Columns", *Elr.*, VI, 50-54.

SELÇUK MÜLÂYMı

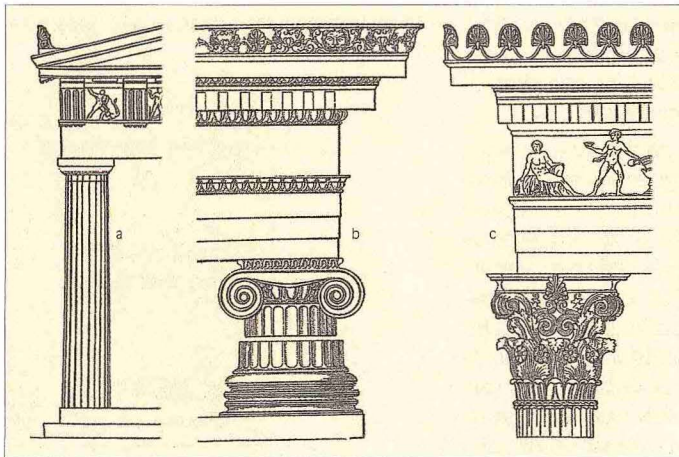
SÜVÂ'

(سواع)

Kur'an-ı Kerim'de Nûh kavminin taptığı belirtilen ve Câhiliye döneminde de tapınılan putlardan biri.

Kur'an'da Nûh kavmiyle ilgili olarak bahsi geçen Ved Yegûs, Yeûk ve Nesr isimli putlarla birlikte Sûvâ' da anılır ve toplumda ileri gelenlerden bazı kimselerin, "Sakın ilâhlarınızı, hele Ved, Sûvâ', Yegûs, Yeûk ve Nesr'i hiç bırakmayın" diyerek halkı Hz. Nûh'a karşı kıskırttıkları vurgulanır (Nûh 71/23). Kaynaklarda bu putlara Câhiliye Arapları'nca da tâzim edildiği nakledilmektedir (Buârhî, "Tefsîr", Nûh, 1; İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 50-51). Kadın sûretinde tasvir edilen ve Mekke ile Tâif arasındaki Batn-ı Nahle'de Ruhât denilen yerde bulunan Sûvâ'a Hüzeyl, Kinâne, Müzeyne ve Hemdân kabileleri tarafından tapınılmaktaydı. Sûvâ' kültürünün bekçiliğini Lih-yânoğulları üstlenmişti. Sûvâ'a tapınanlar onun için hac ziyareti düzenlerler ve değerli hayvanlarını kurban ederlerdi (Şehristânî, II, 237). Mekke'nin fethine kadar varlığını sürdüren Sûvâ' 8. (630) yılda Amr b. Âs tarafından yıkılmıştır.

Sûvâ' isminin se'a köküyle ilişkili olduğu ifade edilir; "seatü'l-ibil" sözü "develer başı boş meraya gitti" anlamındadır (*Lisânü'l-'Arab*, "seve'a" md.). Bu da Sûvâ' kültürünün çöl yaşamı ve deve çobanlığıyla ilişkili olduğunu akla getirmektedir. Diğer taraftan Sûvâ'ın bir kadın şeklinde tasvir edilme-

a) Dor düzeninde sütun
b) İyon düzeninde sütun
c) Korint üslûbunda sütun başlığı